

Драгица Радетић

Новчић наде у извору Брестовачке бање

Геолошка прошлост Бора и околине одликује се изразитим горањем и преобликовањем земље. Зато је рељеф борског подручја различит по типу, начину и времену постанка. Као последица прадавног вулканског процеса овде су настале три појаве: рудна лежишта, вулканске купе и извори термоминералних вода.

Осим Брестовачке бање, у тимочко-еруптивној области постоје термоминерални извори још четири бање: Гамзиградске, Николичевске, Шарбановачке и Сумраковачке бање. Термалне воде Брестовачке бање потичу из средишње тектонске зоне. Кроз пукотине земље избијају на површину из дубинског разлома вулканских стена, у правцу раседне линије исток-запад.

Брестовачка бања, чије је име изведено од оближњег села Брестовац, налази се на десет километара југозападно од Бора.¹ Смештена је на обалама речице Пујице, која се испод бање састаје са Црновршком реком, те заједно чине Бањску реку. У долини ових река, на надморској висини од 385 m бања заузима повољан положај у односу на купасто узвишење високо 770 m Тилва Њагру које има „идеалну форму правога вулкана са симетричним странама и бочном паразитском купом Тилва Мика, висине 625 m”. Ова два брда су прави природни феномен, јер су најбоље очуване форме вулканског рељефа у тимочној еруптивној области.

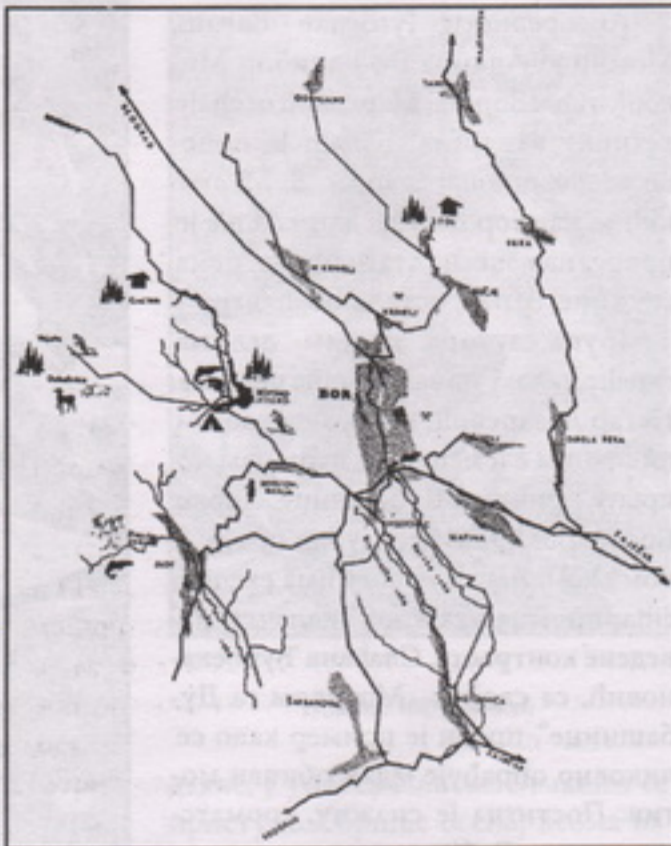
Од бањске долине до врха узвишења, серпентински путевци кроз шуму воде радознале шетаче до величанственог видиковца. Ушушкана крошњама букве и храста, заштићена од ветрова и прашине, у измагли-

ци која се диже над рекама, обојена бојама годишњег доба, бања је слика живе природе која задржава поглед и умирује дух посматрача.

Планински рељеф, очаравajuћа природа, пријатна клима, а поврх свега извори топле воде одувек су чинили ово место посебно привлачним. Иначе, места на којима се јавља вода из топле утробе Земље, од давнина народ сматра култним местима. Са побожношћу их посећују изнемогли и болесни, а воду користе са вером у исцељујућу моћ природе. Купање на местима где топла вода струји директно из земље добија у народу дубљи смисао од обичног телесног прања. Такво купање „апсорбује снагу воде, земље и растиња, а истовремено одстрањује талог умора и истрошености, задовољава потребу за опуштањем, сигурношћу, нежносту и враћању изворишту.”²

Воде Брестовачке бање су највероватније користили још стари Римљани који су знали да цене ужитак купања у термама. Ако се има у виду да су боравили овде због рударења, о чему има трагова, сигурно да им богатство топлих извора није било непознато. Турци су обилато користили бањске изворе, и због њих овде градили амаме. Боравили су у бањи не само због лечења, него и због одмора. Дуго после одласка Турака из ових крајева, о њиховом боравку и градњи у бањи сведочиле су „рушевине некадашњих танких кула и теферич чардака”.³

Турци су отпочели колонизацију Црноречке области средином 15.

Туристичка карта Бора и околине

века. Тада се први пут у писаним изворима помиње Брестовачка бања. У турским дефтерима, књигама које су вођене због државних дажбина, према попису Видинског санџака 1466. године бања је уписана под именом Село Бањица, „у тимару Дурсуна сина Девлетхана са пет породица и приходом од 450 акчи.”⁴

Овај део Источне Србије припадао је Видинском пашалуку све до 1833. године када је Црноречка нахија припојена Кнежевини Србији. Одмах након ослобођења, бању посећује кнегиња Љубица са девером Јевремом. Домаћин им је био капетан Зајечарског среза, Милутин Петровић Ера, брат Хајдук-Вељка. Година посете и имена важних гостију била су забележена руком вештог клесара у камену плочу „над главним кладенцем”. „Љубичин камен” је о овој посети сведочио све до почетка 70. година 20. века. Због наноса реке, али још више због људске небриге, нажалост није сачуван, иако је др Милутин Велимировић у свом тексту о Брестовачкој бањи који је објављен у *Развитку* 1969. године упозоравао на могућу судбину Љубичиног камена:

Новине Србске, бр. 35, 1834

„Ако се камен не заштити, за неколико година ће вода и лишај учинити своје и натпис ће се изгубити”. То се и догодило.

Важан догађај у историји Брестовачке бање је први долазак кнеза Милоша Обреновића у Црноречки округ. Његов долазак су пропратиле *Новине Србске*, августа 1834. године. На путу ка бањи народ га је дочекивао уз песму и игру јер је у њему видео свог ослободиоца од туђинске власти, самовоље турских паша и осиности харачлија. Са одушевљењем, у празничној атмосфери славио је народ долазак „Књаза свога и Господара, Обранитеља свога”.⁵

Посета Источној Србији имала је политичке разлоге. Било је потребно договорити виђење књаза са видинским Хусеин-пашом. Кнегиња Љубица након што је и сама „употребљавала купељи” са пратњом је из бање отишла у Видин у својевр-

Конак кнеза Милоша, снимљено 2005.

сну дипломатску мисију, а Милош са сином Михајлом и својом гардом остао је у Брестовачкој бањи, где су, том приликом, боравили четири дана. Врелину августовских дана нису ни осетили у шумском свету бање, у тишини и пријатној хладовини. „Милошу и његовој пратњи биле су обезбеђене све потребе за што угоднији боравак. За ту прилику посебно је допремано вино из Крајине, брашно из Великог Извора, док су се о свему осталом бринули околни кметови.”⁶ Имао је књаз овде све што му срце иште.

Добродошлица са којом је дочекиван, пријатан боравак, а нарочито природно богатство које је могло бити од користи за привреду Србије, утицали су да се Милош Обреновић заинтересује за испитивање лековитости бањских извора.

Прво научно испитивање минералних вода из Кнежевине Србије, међу којима и воде Брестовачке бање, обављено је захваљујући др Карлу Пацеку, који се заузео да се узорци вода пошаљу у Беч на анализу. Хемијску анализу у бечкој лабораторији извршио је 1834. др Хрушауер. Др Пацек је на основу добијених резултата забележио

да вода ове бање лечи „разне костобоље по зглавцима, застарели реуматизам, одузете части тела”, а лековита је и за унутрашње органе јер је њено дејство „отварајуће и затварајуће”. Била је то прва индикација за коришћење минералних вода Брестовачке бање.

Следеће, 1835. године, барон Хердер, чувени стручњак из саксонских рудника, на свом путу по Србији, није само процењивао рудно богатство борског подручја, него је записао и податке о брестовачкобањским изворима. Према тим подацима, бања је имала 5 извора са протоком од 12 литара у секунди и температури од 35–39,5 °С. Барон истиче лековитост ове воде, како због њене температуре, тако и због „множине у њој растворених лековитих соли.”

Исте године кнегиња Љубица је посетила бању. Болешљивост Милана, старијег сина, и по наследном праву будућег књаза Србије, била је разлог њене поновне посете.⁷ Из свог новосаграђеног и лепо опремљеног београдског конака, упркос дугом и напорном путовању до бање и слабом бањском смештају, кнегиња је допUTOвала са

Амам кнеза Милоша

своја два малолетна сина, шеснаестогодишњим Миланом и четири године млађим Михајлом.

Од 1835. године Брестовачка бања постаје све популарнија у народу, не само по својој лековитости и лепоти, него и због боравка чланова кнежевске породице у њој. Од ове године бања почиње убрзано да се развија. Све до краја шездесетих година 19. века Брестовачка бања је најпознатија бања у Србији. У том периоду граде се нови објекти и уређују се паркови око бање.

Кнез Милош је 1837. год. за своје потребе, на темељу старе турске зграде, подигао конак са четири собе и кухињом. То је приземна кућа грађена у орјенталном стилу, на благом узвишењу, испод кога протиче речица Пујица. Била је то права кућа за одмор, скромна али пространа за удобан боравак, која је захваљујући вештини градитеља, по свом месту и положају успешно остварила склад са природом. Миран починак књазу могао је да обезбеди умирујући ромор воде из оближњих извора.

Проводио је овде не само тренутке одмора него и уживања, бањајући се у турском купатилу преко пута конака. Амам је мала грађевина квадратног облика наткривена полуплоптастим кубетом и звездастим отворима према небу, одакле допире светлост. Обе грађевине имају све одлике турске градње. Захваљујући каснијој рестаурацији и бризи борског Музеја рударства и металургије, обе зграде су сачувале првобитан изглед до данашњих дана.

Крајем тридесетих година 19. века почело се са изградњом и дру-

гих објеката. Направљене су зграде за болеснике, особље, механа, пекара (лебарница), амбари и коњушнице.

У то време се у земљи дешавају крупне политичке промене. Уставом из 1838. и Законом о Савету из 1839. године кнежева власт се значајно ограничава. Не прихватајући „уставну“ владавину, Милош напушта власт и одлази из Србије 1839. Након краћег владања његових синова, Милана и Михајла, уставобранитељи су 1842. довели на власт Карађорђевог сина Александра.

За време владавине Александра Карађорђевића, тачније 1856, у бањи је кнезу сазидан летњиковица, касније назван Кнежев двор. То је складна зграда са приземљем и спратом, једноставних линија, дебелих зидова, зидана под утицајем романске архитектуре. Удаљена тридесетак метара десно од конака и хамама кнеза Милоша, на брежуљкастом терену, има доминирајуће место у бањи. У односу на Милошев конак, по положају који надвисује, по лепоти и стилу градње, Кнежев двор је представљао симбол новог доба које Србију окреће ка Европи и све више је ослобађа турског утицаја.

Међутим, још у време када је прављен Кнежев двор почеле су политичке размирице између Државног савета и кнеза. Узрок једном од спорова била је градња овог здања, које је према тврдњи Савета, кнез подигао „кулуком на државном земљишту“. Као владара без реформаторских способности, уставобранитељи су још тада намеравали да га склоне с власти. То је могло чак да се заврши његовим убиством у бањи, како је планирано 1857. у завери Стефана Стефановића Тенке, да се завера на време није открила. Смењен је мирним путем 1858, када је Светоандрејска скупштина поново на власт довела већ остарелог Милоша Обреновића. У кратком периоду своје друге владавине (1858–1860), Милош је у својој осамдесет и првој години боравио у бањи „тражећи ублажења својих хроничних болова.“²⁸

За развој Брестовачке бање, њено уређење и контролисано лечење болесника, држава је у другој половини 19. века улагала знатна материјална средства. У то време могла је да се сврста међу најпознатије српске бање. Др Линдермајер је 1856. г. поставио детаљне лечилишне индикације и контраиндикације, а бањске воде су се почеле користити уз обавезан лекарски надзор, по чему је ова бања предњачила у односу на остале бање у Србији. Ради праћења температурних промена, метеоролошку станицу добила је 1897. године, одмах после Врњачке и Сокобање.

Епитет „дворска бања“ добила је због своје привлачности за припаднике обе српске династије. У њој су градили и Обреновићи и Карађорђевићи. Али не треба занемарити и чињеницу да је у њој изграђена зграда за смештај сиротиње, задужбина Хајдук-Вељковог брата Милутина Петровића, тзв. „сиротињски квартири“ у којој се могло бесплатно сместити 35–40 особа. По улагању задужбинара и градњи у добротворне сврхе, Брестовачка бања је била прва у Србији. Један од дародаваца је и зајечарски апотекар Фрањо Вавричек, пријатељ бањског лекара Лазе Илића и велики заљубљеник у бању. Из своје родне Чешке донео је 1903. г. десет хиљада садница четинара за уређење бањске околине. Временом је овај јединствени поклон израстао у горостасну борову шуму која и данас краси прилаз бањи.

Иако још увек неповезана путевима са осталим деловима земље, крајем 19. века посећеност бањи је била изузетно велика. Чувена по води која је „добротворна видарица“ свим невољницима, а отворена за све без обзира на социјални статус, старост или пол, примала је бања госте не само из Србије, него и из суседних земаља, нарочито из Бугарске.

Популарност бање све више је расла захваљујући текстовима и ауторима који о њој пишу: први срп-

Брестовачка бања на крају 19. века, цртеж Феликса Каница

ски геолози Милан Ђ. Милићевић и Димитрије Антула, географ Владимир Карић, чувени путописац и историчар уметности Феликс Каниц, бањски лекари Стеван Мачај и Лаза Илић...

Посебно је значајна изванредна монографија о Брестовачкој бањи

Др Стеван Мачај

објављена у Српском архиву за целокупно лекарство 1888. год. Аутор је Стеван Мачај, први бањски лекар.

У Брестовачку бању га је упутило Министарство унутрашњих дела 1871. године када почиње прва бањска сезона. Дужност бањског лекара је обављао петнаест година. Као изврстан лекар и човек европског духа и културе, својим радом је много допринео унапређењу бање.

Монографија Стевана Мачаја о Брестовачкој бањи је драгоцену сведочанство о прошлости бање; садржи сликовит опис изгледа и положаја бање, наводи путеве којима се могло у то време стићи у њу, говори о смештајним условима, купатилима, хемијском саставу воде, клими и вегетацији, о посетиоцима, њиховим болестима и резултатима бањског лечења. Интересантан је опис друштвеног живота за време бањске сезоне од 15. јуна до 15. августа. Живост бањи су давали различити видови забаве за мушкарце – играње томболе, гађање у нишан, карте, лов и риболов, а за жене – сакупљање лековитог биља, посебно кичице и ковиља којих је било у изобиљу по околним шумама и ливадама, и уз песму плетење венаца од ивањског цвећа уочи Ивањдана. Посебно живо и весело је било 10. августа када се славио рођендан краља Милана Обреновића. Пило би се добро неготинско вино и весело играло Краљево оро до касно у ноћ, уз запаљену ватру и ватромет.

Као лекар, и човек „који је својом скромношћу и добротом срца био познат“, др Мачај је стекао велики углед и поверење бањских гостију. У време када је обављао лекарску дужност све собе су биле попуњене, чак се често осећао и недостатак простора за смештај придошлица. Тада је почео и Кнежев двор да се из-

даје бањским гостима. У конаку где је некада одседао кнез Милош, био је смештен телеграф, пошта, амбуланта и полицијски комесаријат.

Др Мачај се свесрдно заузимао да услови за смештај болесника буду што бољи. Тако је успео да издејствује да се закупнина од станова не шаље у окружну благајну, него да се улаже у одржавање бањских зграда. У свом тексту о бањи изнео је и предлоге како би „посетиоци Брестовачке бање већу угодност могли имати.“ Пажљивог читаоца овог текста, који је стар више од сто година, може да задиви актуелност изнетих идеја за бољитак бање. Посебно су занимљиви предлози који се односе на „душевну забаву“ у бањи: да се изгради велика сала, „курсалон“ за дружење и забаве, сала за гимнастику, куглана и да се рентира библиотека. „Богати смо у минералним водама и купатилима, само се са једном махном живота сретамо, што их неудојствојавамо оне пажње који би по природној доброты заслужиле. Не притичемо природи у помоћ, да би и малом људском снагом набавили ону угодност коју напреднији укусу уживања нашег столећа изискује“¹⁰, писао је др Мачај у 19. веку. Исту мисао бисмо могли изрећи и данас, у 21. веку.

На крају 19. века, др Лаза Илић који је у бањи радио као лекар пу-

Др Лаза Илић

них тридесет година „у интересу народне снаге и народног здравља“, објављује 1897. у Српском архиву текст о бањи. Интересантна је социолошка конотација његовог текста. Његово запажање да бању посећују углавном варошани, трговци, чиновници и занатлије, а да је веома мали број сељака, иако је „у српском народу огроман проценат земљоделца“, указује на осиромашење села и јачање градова у Србији.

Још пре открића борског рудника, док су трајали истражни радови, у овај крај свраћају стручњаци рударске и геолошке струке, пословни људи и министри, могући инвеститори... Бања им је била место где су могли да одседну и одморе се од дугог пута, без дужег задржавања. Али било је и оних који нису били само у пролазу, него су остајали и по неколико дана. Забележен је боравак Николе Пашића у бањи, првака радикалне странке и министра у Влади, који је лично био заинтересован за Источну Србију као члан „Тимочког синдиката за истраживање и експлоатисање рудних наслага у Тимоку“, друштва које је основао индустријалац Ђорђе Вајферт.

То је период значајних промена у Србији, период уласка страног капитала, снажења привреде и индустрије. Такође период великих политичких промена у земљи – Мајски преврат 1903. године са којим се гаси династија Обреновића и враћају Карађорђевићи.

Откриће борског рудника, догађај од непроцењиве важности за Србију, у потпуности ће променити будућност сиромашног Бор-села, а утицаће и на даљи развој Брестовачке бање. Да би се прецизније одредило место проналаска руде бакра, уз Бор-село се обавезно наводио срез, округ и близина Брестовачке бање. Бања дуго бива одредница за мало Бор-село. „Па чак уочи првог светског рата, да се поближе одреди положај Бора, говорило се да је он код Брестовачке бање, као места боље познатог него што је борски рудник.“¹¹

Бањско куќаишло, задужбина краља Петра Првог, снимљено 2005.

Велика част за бању била је посета краља Петра Првог Карађорђевића, 1905. године. На згради „станови над кадама“, која је 1905. саграђена о трошку Његовог Величанства, и данас стоји плоча као спомен на уваженог дародавца.

Краљева посета је значајна и због тога што је била подстрек да се настави са даљом градњом потребних објеката. Међутим, за градњу на подручју које је премрежено „живим“ водама, потребно је велико знање и умеће градитеља, како се не би нарушила природна хармонија. При градњи „Окружне зграде“ 1905, несавесном употребом експлозива, заувек је нестао извор звани „блато“. Тиме је тајанствени подземни свет вода показао да има сопствени живот и да не трпи насилно људско мешање.

Захваљујући железничкој прузи коју је за потребе рудника изградило Француско друштво Борских рудника, од 1912. године у бању се лакше и брже стизало. Упркос овој повољности, за бању настаје тежак период. Уследиће догађаји који ће у тој мери оштетити бању, да ће бити потребно пар деценија да се врати у раније стање. Балкански ратови, из-

бијање Првог светског рата, бугарска окупација, немачка експлоатација рудника, одразиће се изразито неповољно на живот овдашњег живља: појава болести услед сиромаштва и исцрпљености, које чак прерастају у епидемије,¹² оскудица у свим добрима, страдање стоке, пљачкање имовине ...

Осим друштвених, бању ће задесити и природна непогода: велика поплава у мају 1915. године. Био је то прави потоп када се небо над бањом отворило и киша лила непрекидно, река бујала док јој корито није постало тесно, а онда је водена бујица рушила све пред собом. Вода из ваздуха састајала се са водом на земљи и удруженом силином рушила мост, пунила зграде и разграђивала их. Након увиђаја, забележено је да су две особе страдале и да је нанета знатна материјална штета. Није само страдало оно што је људском руком направљено, него је замро и живи бањски свет који није могао избећи воденој стихији.

На срећу, природа се, захваљујући своме цикличном развоју, брзо обновила. Међутим, санирање материјалне штете није било ни брзо ни једноставно.

Бањска шума, снимљено 2005.

Након завршетка рата 1919. г. Министарство народног здравља је ангажовало чешког архитекту Јанду за израду плана развоја бање у наредних неколико деценија. Међутим, за реализацију овог плана нису обезбеђена средства. Али, нису у питању само материјалне тешкоће. Када је надлежност за бању пренета са Министарства на локалну управу, бања се суочава и са људским немаром. Највећи терет у обнављању бање поднео је доктор Душан Петровић, бањски лекар између два рата. Упркос његовом залагању да се што пре обнови бања, није постојало разумевање од стране локалних власти. Њихова основна преокупација је убрзан развој рудника и борба за што већу производњу бакра. Иако спорији од економског, дешава се и преображај у свести људи, у образовном, моралном и верском погледу.

Једна од важнијих посета бањи у том периоду описана је у Летопису Борске парохије (Завичајно одељење Народне библиотеке Бор). Величанствен дочек је уприличен августа 1929. године у част доласка Епископа тимочког. Црквене песме руског хора разлегале су се бањском долином. Дубоко у шуми застајкивала је шумска дивљач ослушкујући

непознате звуке. Окупљени народ је био ганут свечаном литијом и лепом беседом.

Не тако далеко од ове идиличне слике, топионички димњаци без прекида раде. Велика економска криза у свету не погађа француски капитал уложен у борски рудник.

У то време развој бање стагнира. Друге бање у Србији добијају примат. У свој својој красоти, окружена буковим шумама на површини од 90 хектара, које се убрајају у најстарије и највеће у Србији, са изванредном климом и благотворним дејством термалних вода, бања ипак није имала много посетилаца. Иако су услови боравка у бањи постали бољи са добијањем електричног осветљења и водовода, број посетилаца све до 1935. године није прелазило ниво достигнут још 1903. године.

Други светски рат претвара бању у ратну болницу. Наступају жалосни дани. Пристиже велики број рањеника, већи него што је бања могла да прими, тако да је било несрећника на носилима који су остајали на отвореном. У ратном периоду лечилишна функција бање нарочито долази до изражаја.

Борски рудник даје значајан допринос привреди послератне Југославије. Основни циљ је испуњење

планова и интензивирање производње бакра. Све је подређено том циљу. Иако просторно близу, али без унутрашње повезаности, Бор и Брестовачка бања су два паралелна света. Са једне стране Бор обавијен димом и заглушен радом индустријских постројења, у коме се убрзано живи и тихо умире, а са друге стране Брестовачка бања као лука спокоја у којој се из магловитог јутра дан полако буди уз песму потока и цвркулт птица.

Упркос богатим туристичким садржајима у широј околини Бора, занемарује се развој туризма као привредне гране. Туризам се углавном схвата као облик друштвене активности и рекреације.

Ипак, од изузетне важности је што је тадашња власт бањске објекте који чувају успомену на „дворску“ бању – Конак кнеза Милоша, Турско купатило (хамам) и Кнежев двор – ставила 1949. године под заштиту закона, као објекте од културно-историјског значаја.

У социјалистичкој Југославији бања све више постаје рекреативни и рехабилитациони центар за запослене и инвалиде рада борског рудника. Крајем шездесетих година самостално и плански почиње да ради Бањско-климатско лечилиште „Брестовачка бања“ на унапређењу туризма и уређењу постојећих објеката. Старо купатило („станови над камама“) рестаурирано је 1968. године, а две године касније обновљен је првобитни изглед конака и хамама.

Све већи број Борана преко викенда бежи од топионичког дима и градске буке у бању коју називају „зелена плућа“ Бора. Тако бања добија, осим рекреативне, и излетничку функцију. За смештај радника 1958. године изграђено је синдикално одмаралиште „Дом одмора“. Са изградњом бране на Брестовачкој реци, неколико километра узводно од бање, 1959. је године настало Борско језеро.

Пословне, појединачне и колективне посете и школске екскурзије Бору, које су подразумевале и оби-

Кнежев двор, разгледница из 1908. године

лазак околине, утицаће да се седамдесетих година граде нови објекти за прихват гостију у близини Брестовачке бање. Тако се туристима омогућило упознавање околних туристичких знаменитости и природних лепота: Лазареве пећине и Верњикице, омладинског летовалишта Савача, Борског језера, планина Црног врха, Стола и Дубашнице. Према свим овим туристичким вредностима, бања има повољан положај и са њима чини јединствену целину.

У обиласку борске околине туристи нису могли заобићи Брестовачку бању због лепоте којом плене и због занимљиве прошлости о којој сведочи.

Након рестаурације 1970. године у Конаку кнеза Милоша постављена је музејска изложба под називом „Брестовачка бања у доба кнеза Милоша“. У Кнежевом двору била је постављена природњачка збирка састављена од експоната који су пресељени из свог природног станишта у музејски простор.

Својеврсна атракција, посебно за децу, био је и мали зоолошки врт смештен у бањи средином седамдесетих година....

Крајем седамдесетих година направљена су два базена, већи и мањи, у непосредној близини бање. Замисао пројектаната је била да се базени пуне топлем бањском водом,

што се убрзо показало неизводљиво. После ове инвестиције коју касније називају промашеном, наступа период од десетак година када се борском излетишту не посвећује довољна пажња. Са смањеном бригом и средствима за одржавање бање, смањује се и број бањских гостију. Због запушеног и негостољубивог изгледа бање, Борани све ређе у њој проводе викенде.

Неодржавање постојећих објеката узрокује видно урушавање постојећих зграда. Бања препуштена људском немару у то време изазива-

ла је код посетилаца осећај жаљења, посебно због запушености и пропадања Кнежевог двора.

Тек у другој половини осамдесетих година враћа се живост бањи, када Борани у околини почињу да граде куће и викендице и када ниче стамбено насеље Бањско поље. Доделом стамбених кредита и плацева за индивидуалну градњу, општинске власти подстичу насељавање овог подручја као даље урбано ширења града. Амбициозни су били планови за даљу изградњу бањског насеља, али услед економске кризе која захвата нашу земљу почетком деведесетих година, не долази у потпуности до њиховог остварења.

Значајно је то што је уже подручје Брестовачке бање 1991. године проглашено културним добром, односно просторно културно-историјском целином. У последњој деценији двадесетог века бања као друштвено предузеће бива поверена управи Туристичке организације општине Бор. У том периоду постигнути су запажени резултати. Осим сређивања околине и уређења бањских објеката, изграђен је хотел „Српска круна“ и наткривен је мост на Црновршкој реци, на улазу у бању. Са сталним ангажовањем ле-

Кнежев двор, снимљен 2005.

Зграда за сѐановање, снимљено 1932. Данас је на њом месту „Српска круна“

кара боље је организована медицинска служба. У циљу остварења додатног дохотка започето је флаширање бањске воде и узгајање печурака за продају.

Крајем августа сваке године установљена је и културна манифестација „Дани бање“. Глумачка представа, у којој нагиздани коњи кочијама довозе кнеза Милоша са пратњом, оживљава прошлост бање. Уприличен је културно-уметнички програм са народним песмама и фолклорним играма, представљају се традиционална народна јела и ручни радови. „Дани бање“ чувају сећање на прошлост, традицију и обичаје.

Збивања крајем 20. века у Србији одразила су се и на бању. Сирене за узбуну пред НАТО бомбардовање, надлетање њихових авиона изнад бање и потмуло одјекивање експлозија при бомбардовању појединих погона у Бору, 1999. године деловале су застрашујуће на живи свет бање. Када је престало бомбардовање, грмљавина и севање муња над бањом било је незапамћено, по мишљењу старих људи, као одговор природе на људску силу.

Са политичким променама у Србији настају промене и у економији. Језик економије се обогаћује новим речима, од којих су најчешће коришћене: транзиција, приватизација, тендер, стечај и лицитација.

Због неизмирених обавеза према држави и према запосленом особљу, Друштвено предузеће „Брестовачка бања“ је, према Закону о стечајном поступку, од 2001. године у стечају. Од новембра 2003. до јуна 2004. године било је четири пута јавно надметање ради продаје ДП „Брестовачка бања“. Сва имовина овог предузећа, укључујући земљиште и све објекте, изузев објеката који су законом заштићени као културно-историјски споменици, била је на лицитацији по почетној цени од пола милона евра. Бања је продата 4. јуна 2004. године јагодинском предузимачу Браниславу Јовићу по цени

која је за 30% нижа од почетне.¹³ Изворишта бањске воде као национално благо нису могла бити продата, него је новом власнику дата концесија за њихово коришћење. Бања је прешла у приватне руке у време када се обележавала 170. годишњица њеног оснивања.

У протеклих стоседамдесет година мењала су се времена, догађаји, људи и идеје. Све промене остављале су трага на бањи. Мењали су се изглед бање, намена објеката, корисници бање и начин лечења. Све ове промене, добре или лоше, биле су последица односа људи према бањи.

Оно што не зависи од човека, то су природне промене бање кроз годишња доба.

Пролеће покрене живот бањске шуме, бања замирише на младу траву, јагорчевину и шумске јагоде.

Мирис липе најави долазак лета, гостију, шетача и пријатних летњих предвечерја. Јесен долази са облачним јутрима, шуморењем лишћа и ноћним ветром.

Секира двросече из шуме дозива зиму. Зимску слику бање замагли дах вулкана из бањских извора који топи околни лед и снег.

Живот природе је у сталном мењању и обнављању.

У тим променама, за обичне посматраче, има нешто тајанствено,

Хоћел „Српска круна“, снимљено 2005.

Бањски извор, снимљено 2005.

скоро чаробно; за уметнике инспиративно, за песничку слику, сликарско платно или ритам песме.

За разлику од промена, непрекидно извирање воде у бањи је симбол постојаности и трајања. Вода као „крв земље“¹⁴ има бескрајан ток. Ако је веровати Пол Клоделу који је изрекао мисао да је „вода поглед земље, њена справа за гледање времена“, онда су воде Брестовачке бање виделе њену дугу историју, и гледаће је...

У односу на пролазност и крхкост људских живота, која у бањи посебно долази до изражаја, моћ природе и благотворност воде је несумњива, чак поприма магијски карактер. У изворима бање, као у „бунару жеља“, често се виде остављени новчићи, као земаљски дуг природи. Новчић, као симбол вере у оздрављење, или наде за бољу будућност бање. А од будућности Брестовачке бање може да зависи и будућност Бора.

НАПОМЕНЕ:

1 Зајечар је био географска одредница за Брестовачку бању све до открића Борског рудника.

2 Речник симбола, Београд, 1994.
 3 Лаза Илић, „Брестовачка бања“, Тимочанин, бр. 1/26, 1890.
 4 Душанка Бојанић, Фрагменти из једног збирног и једног општег пописа Видинског санџака из друге половине 15. века, Београд, 1973.
 * Акча (тур.), најситнији турски сребрни новац, вредност 4 акче је 1 грам сребра.
 5 Новине Србске, бр. 35, 1834.
 6 Томислав Пајић, Драган Ничић, Брестовачка бања у доба кнеза Милоша, Бор, 1970.
 7 Нажалост, Милановој болести у то доба није било лека. Болест је напредовала. Умро је од туберкулозе 1939. године, у својој двадесетој години, после само 25 дана кнежевања, након Милошевог напуштања власти и Србије.
 8 Феликс Каниц, Србија: историјско-етнографске студије : (1859-1868), Београд, 1985.
 9 Милан Ђ. Милићевић, Кнежевина Србија, Београд, 1876.
 10 Стеван Мачај, Српски архив за целокупно лекарство, књ. 10, 1888.
 11 Василије Симић, Историјски осврт на рударство бакарног рудишта у Бору и околини, Бор, 1969, стр. 8.
 12 Епидемија колере се јавила у овом крају 1913, а епидемија трбушног тифуса 1915. године.
 13 Подаци преузети из Вечерњих новости од 5. јула 2004.
 14 Гастон Башлар, Вода и снови.
 * Фотографије из 2005. године снимила Славица Зељковић.

Воде термоминералних извора Брестовачке бање по својим хемијским и физичким карактеристикама спадају у хомео до слабо хипертермне (од 20 до 41 °С) олигоминералне воде, сулфатно-натријумског и сулфатно-калцијумског типа. Извиру на укупно 10 извора, две сонде и једној бушотини, са укупним капацитетом од 7,9 до 8,5 l/s. Издашност и минерализација благо варирају у зависности од падавина.

Поднебље Брестовачке бање је умерено континентално, са потпланинским утицајем и својствима субалпске климе, без јачих ветрова. Блага клима може погодовати за боравак и лечење оболелих од хроничних болести дисајних органа, обољења срца и штитасте жлезде, као и за одмор и опоравак од напорног рада и свакодневних стресова (менаџерска болест).

Из просјекта Брестовачка бања, оаза мира и тишине

ЛИТЕРАТУРА:

1. Бор и околина, 1-2, Бор, 1973/75.
 2. Стеван Станковић, Бор и околина, туристички водич, Бор, 1988.
 3. Брестовачка бања, зборник радова са стручног скупа „Природа Брестовачке бање“, Бор, 1997.
 4. Брестовачка бања, балнеолошки центар дуге традиције од кнеза Милоша до данас, уредник Стеван Станковић, Бор, 1999.
 5. Драган Ничић, Брестовачка бања, Београд, 1999.
 6. Томислав Пајић, Драган Ничић, Брестовачка бања у доба кнеза Милоша, Бор, 1970.
 7. Слободан Љ. Јовановић, Бор: историјски путокази, Бор 2001.
 8. Феликс Каниц, Србија: земља и становништво, Београд 1985.
 9. Цветко Костић, Бор и околина, Београд, 1962.
 10. Василије Симић, Историјски осврт на рударство бакарног рудишта у Бору, Бор, 1964.
 11. Жан Шевалије, Ален Гербран, Речник симбола: митови, снови, обичаји, поступци, Нови Сад, 2004.